

Overdenking 7 november 2021 in de Remonstrantse Kerk in Rotterdam.

Thema: Over de troost der dingen.

Voorganger: dr. Koen Holtzapffel

Gemeente,

Iedereen heeft het meegemaakt of zal het eens meemaken. Het moeten opruimen van het ouderlijk huis met daarbij de lastige vraag: wat bewaar je, wat laat je los, wat geef je weg, wat gooi je weg?

Een moeilijk, een soms pijnlijk proces. Emotioneel ook, omdat niet alleen in een huis, in een kamer de geest van je ouders en van jouw kindertijd heerst. Nee, die geest zit ook in de voorwerpen, in de materie die in die ruimtes aanwezig is. In de meubels die er staan, de afbeeldingen die aan de muren hangen, de foto's op tafel, de snuisterijen op de vensterbanken, de verzamelingen, ja zelfs in de potten en pannen in de keuken is die geest aanwezig. Niet alleen de geest van je ouders maar ook die van jezelf. Met enige weemoed denk je terug aan je kindertijd, je volwassenwording, de mooie en minder mooie momenten van het gezin waaruit je afkomstig bent. Wat neem je wel en wat neem je niet mee naar jouw huidige behuizing? Waar ben je zo aan gehecht, waar zit zoveel emotionele waarde in, zoveel liefde en dierbare herinnering, dat je het echt niet over je hart kunt verkrijgen om daar afstand van te doen? Ook al was mijn vrouw er absoluut niet blij mee, de twintig-delige encyclopedie, *de Winkler Prins* moest mee, en ook Loe de Jongs veertien-delige *Het Koninkrijk der Nederlanden in de Tweede Wereld Oorlog*. Niet omdat ik er zo vaak in kijk. Bijna alles is tegenwoordig op internet te vinden. Maar als ik de encyclopedie zie, dan zie ik niet alleen de boeken, maar dan zie ik mijn ouders die voor die encyclopedie spaarden en die elk half jaar een nieuw deel in ontvangst namen dat vol trots in de kast werd gezet. Hetzelfde geldt voor de geschiedenisboeken van Loe de Jong. Als ik zijn boeken zie dan zie ik mijn vader die een nieuw deel cadeau kreeg voor zijn verjaardag of sinterklaas. En die elk nieuw deel las in de bus van Haarlem naar Amsterdam, op weg naar zijn werk. De sfeer, de geest van mijn ouders en mijn jeugd zijn met die boeken verbonden. Zoals er tientallen voorwerpen in ons huidige huis zijn die aan hen en aan die tijd herinneren. Zo zijn de dingen met emoties geladen, met beelden, met herinneringen aan gelukkige en minder gelukkige tijden. Zo vertegenwoordigen voorwerpen een waarde die een ander nooit op die manier kan navoelen.

Noem het de troost der dingen. Mensen en voorwerpen, ze horen bij elkaar, een leven lang. Denk ook even aan het net geopende kunstdepot van Boijmans: resultaat van gedurende vele jaren in liefde verzamelde en bewaarde objecten.

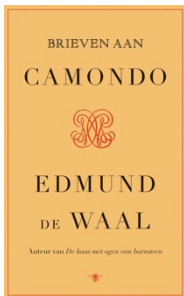
De dichteres Judith Herzberg heeft prachtige gedichten over voorwerpen geschreven. Er spreekt een liefdevolle aandacht voor de dingen uit. Dat hoeven helemaal geen kostbare of bijzondere voorwerpen te zijn. Het kan ook gaan om een paar gympen, om schaaftjes, vazen, fietsen en telefoons. Maar die eenvoudige alledaagse dingen zijn voor Herzberg wel kostbaar. Ze hebben voor haar betekenis, en zij geeft ze betekenis: nieuwe of extra betekenis. Herzberg ondergaat de nabijheid der dingen en ze wordt erdoor getroost. Zo dicht ze:

*Over wanhoop van dingen:
de blokkentoren die te hoog wordt en voorover reikt,
een kraan die lekt,
of een verlaten
omgevallen autobus, troosten wij ons
met de troost van dingen:
schoenen zoals ze daar samen staan
en bovendien het merkje Amica van binnen.*

Door zo bij de dingen te zijn heft Herzberg de grens tussen onbeduidend en bijzonder op. Elk voorwerp heeft betekenis en kan kostbaar worden in onze ogen. Zo dicht ze bij de aanschaf van een afwasmachine:

*Adieu messen en vorken, ik was jullie nooit meer af.
Het is uit tussen ons. Geen toegewijd leuteren meer
tussen zachte doeken
...nooit meer zullen jullie als bekenden door mijn handen gaan.*

Herzberg heeft oog voor de onverwachte schoonheid van het alledaagse en met haar gedichten opent ze ook onze ogen daarvoor.

Nu denkt u misschien, de preek zou toch gaan over dat prachtige nieuwe boek van Edmund de Waal, *Brieven aan Camondo*? Niet over Judith Herzberg en haar gedichten? U hebt helemaal gelijk, maar er is iets dat Herzberg en De Waal met elkaar verbindt: dat is de liefde waarmee ze in hun leven belangrijke voorwerpen beschrijven.

Edmund de Waal, keramist en schrijver met een joodse achtergrond, hij heeft zijn liefde voor de dingen al in eerdere boeken getoond.

In *De haas met de amberkleurige ogen* schrijft hij over de lotgevallen van een verzameling Japanse ivoren beeldjes, netsuke. Zijn Joodse familie loodste die verzameling door de verschrikkingen van de Tweede Wereldoorlog heen. Aan de hand van die kostbare kleine beeldjes vertelt de Waal zijn familiegeschiedenis. In een ander boek gaat het over porselein, magisch materiaal waarmee De Waal als keramist dagelijks werkt: porselein is kwetsbaar als de geschiedenis van zijn familie. Die joodse achtergrond van De Waal speelt ook een rol in zijn nieuwe boek *Brieven aan Camondo*. Net als zijn liefde voor voorwerpen. Maar waar Herzberg over gewone, alledaagse dingen dicht, daar schrijft De Waal over het door zijn familie gestichte Parijse Musée Nissim de Camondo. Camondo, dat is de achternaam van een joodse bankiersfamilie die zich in de jaren zeventig van de 19e eeuw in Parijs vestigde. In een spectaculair stadspaleis. De familie begeeft zich in de hogere Parijse kringen van de belle époque, de wereld van Marcel Proust, maar ook van antisemitisme en de beruchte Dreyfus-affaire. De pater familias, graaf Moïse de Camondo, vult het stadspaleis voor zijn zoon Nissim met een indrukwekkende collectie achttiende-eeuwse Franse kunst. De eerste grote tragiek in het boek is dat die zoon Nissim als gevechtspiloot omkomt tijdens de Eerste Wereldoorlog. De tweede tragiek is dat Moïses dochter Beatrice en haar man en kinderen in 1942 naar Auschwitz worden gedeporteerd en daar vermoord.

Het door Moïse met veel liefde voor voorwerpen ingerichte Musée Nissim de Camondo wordt daarmee een gedenkplaats. Zowel voor zijn zoon, als voor zijn dochter, als voor het tragische lot van het joodse volk.

Edmund de Waal dwaalt door de gangen, trappen en kamers van het museum, dat stadspaleis van zijn familie. En via de minutieuze beschrijving van de prachtige voorwerpen, het meubilair en de kunst in het museum poogt hij de geest van zijn familie te vatten en weer tot leven te brengen. In de vorm van brieven maakt De Waal van zijn boek net als van het museum een gedenkplaats voor zijn omgekomen

familie. En tegelijk getuigt het boek van een liefde voor de dingen, zoals Moïse die bezat, zoals Judith Herzberg die bezit en ook Edmund de Waal zelf. Een liefde voor de dingen die onlosmakelijk verbonden is met mensen die ergens wonen en leven. Ik geef u drie korte citaten, over de troost der dingen, over het compleet maken van dingen en over de stilte van dingen:

Over de troost der dingen:

'Hoe eer je de doden? U zette een foto op uw toilettafel van uw zoon. U hield uw woord. Uw huis, zijn huis veranderde. Nissims vertrekken werden een schrijn. Zijn werkkamer werd een gedenkplaats, une chambre de souvenir.'

Over het compleet maken van de dingen:

'U wilde dingen compleet maken, had de behoefte dingen weer bij elkaar te brengen, u moet geweten hebben hoe scheiding voelt, verspreiding voelt. U begon dit huis te bouwen en toen ging uw zoon dood. Het huis veranderde. Hij moest ernaar terugkomen, het werd iets om dit verminkte vaderland te schenken.'

Over de stilte van de dingen:

'Het plezier van de verzamelaar, het plezier van de eenling: alleen zijn met de dingen. Is dat niet het geluksgevoel waarmee onze herinneringen zijn overgoten? Dat we daarbinnen alleen zijn met bepaalde dingen, die ons in hun stilte omringen, en dat dan zelfs de mensen die zeer aanwezig zijn in onze gedachten, deelnemen aan die onwrikbare, gezamenlijke stilte van de dingen. De verzamelaar brengt zijn lot tot stilstand. En dat betekent dat hij in de wereld van de herinnering verdwijnt.'

Cruciaal is een zin aan het eind van het boek: Geschiedenis is een gebeuren. Geschiedenis is niet het verleden maar een voortdurend ontvouwen van het moment. Geschiedenis ontvouwt zich in onze handen. Daarom voeren objecten zoveel met zich mee, ze horen tot alle tijdsvormen, onopgeloste, onbestendige, essays. Objecten voeren veel met zich mee...

Gemeente, ten slotte, terug naar het begin, naar de gekozen Bijbeltekst uit Exodus 25. Ik zou nooit voor die passage gekozen hebben als ik het boek van De Waal en de gedichten van Herzberg niet gelezen had. Ik zou er nooit voor gekozen hebben, want het is een lange, minutieuze beschrijving van voorwerpen. Dat is toch saai? En het gaat pagina's lang door: over het materiaal voor de heilige tent, over de heilige kist, over het deksel met de engelen, de tafel voor het offerbrood, de kandelaar, de tent voor de Heer, de wanden van de tent, de gordijnen, het altaar, het licht, de kleding van de priesters enzovoort. Maar dankzij Herzberg en De Waal begrijp ik de waarde van zulke passages in de Bijbel beter. Het gaat om meer dan aanwijzingen of voorschriften of legitimatie van latere gebruiken. Het gaat om beschrijvingen waaruit liefde spreekt, zorg om wat echt belangrijk is in het leven, en zeker ook aandacht voor het verleden. Uit de beschrijving spreekt aandacht voor een geschiedenis van vallen en op staan, een geschiedenis van een volk dat wegtrekt naar Egypte en terugkeert. De geschiedenis van een volk ook dat worstelt met zijn God, zoals God soms worstelt met zijn volk. En toch vinden ze elkaar steeds weer op het cruciale moment, zoals in Exodus 25.

Tot nu toe heeft God veel voor zijn volk gedaan, het volk weggeleid uit Egypte. Maar nu mag het volk onder leiding van Mozes zelf aan de slag. Een eerste behuizing maken voor God. Een mobiele tent van samenkomst en vooral ook van ontmoeting tussen mens en God. Een tabernakel. Met alles erop en eraan. Uit de beschrijving van die behuizing spreekt niet alleen oog voor detail, er spreekt liefde voor de dingen uit, heiligheid van de dingen, troost van de dingen. En het besef dat de geschiedenis van God en zijn volk in voorwerpen wordt bewaard die hun betekenis behouden, lang nadat de makers verdwenen zijn. Zelfs nadat de voorwerpen zelf verdwenen zijn, zoals de oorspronkelijke *Ark des Verbonds*, waarvan niemand weet

waar die gebleven is. Objecten voeren veel met zich mee...

Mensen en dingen, ze horen onverbrekkelijk bij elkaar. Of het nu gaat om zoiets heiligs als de tent van God in het Oude Testament, zoiets tragisch als een museum dat herinnert aan het Parijse jodendom, of zoiets onoglijks als de gypsen waarover Judith Herzberg dicht:

*Over wanhoop van dingen:
de blokkentoren die te hoog wordt en voorover reikt,
een kraan die lekt,
of een verlaten
omgevallen autobus, troosten wij ons
met de troost van dingen:
schoenen zoals ze daar samen staan
en bovendien het merkje Amica van binnen.*

Amen

Literatuur: artikel 'De troost van dingen' van H. Schaeffer (website Volzin.nu)

Mussée de Nissim Camondo